

SAMSUN ONDOKUZMAYIS KÜTÜPHANESİ YAZMALARI

Dr. İsmail DURMUŞ

ONDOKUZMAYIS KÜTÜPHANESİ, Samsun ilinin, Arapça eserler ve yazmalar yönünden en zengin kütüphanelerindedir. 1979 yılında , yüksek lisans çalışması olarak yapmış olduğum incelemeye göre, kütüphanede, Arapça, Osmanlıca ve Farsça olmak üzere, toplam 1150'yi aşkın yazma mevcuttur. Bunlardan sadece 76 tanesi Osmanlıca ve Farsça olup gerisi Arapça'dır. Bu yazmalar içinde sayıları 230'u aşan **mecmûa** (tü'r-resâil) tarzı eser mevcuttur. Bunların ekseriyeti çok sayıda risale veya muhtasar içerir. Bazılarında risale sayısı yirmiyi aşar. Bu risale ve muhtasarlara da toplamı 900'ü aşkındır. Böylece, kitap ve risale olarak, kütüphanedeki yazmaların yekünü 2000 civarındadır.

YAZMALARIN KAYNAKLARI

Bu yazmaların çoğu, eski Vezirköprü Kütüphanesi'ne ve eski Lâdik Medresesi'ne yapılmış vakıf eserlerdir. Bunların vakıf yazılarında, başta Hazînedârzade Abdullah Efendi olmak üzere, Osman Rûmî, Şeyhülislâm Mehmet Efendi gibi bazı zevatın isimleri geçmektedir. Böyle vakıf mühürü taşımamakla birlikte, eserin zahriye'sinde sahiplik yazısı bulunan yazmalar da vardır. Bunlarda da, Abdurrahman b. Şeyh Nazmi, Abdülkerim b. Ali ve mülâzım İbrahim Efendi gibi isimler geçmektedir. Ayrıca, eserin temin kaynağı ile ilgili hiçbir kayıt taşımayan bağış yazmalar da çoktur.

YAZMALARIN DÖKÜMÜ

Bilim Dalı	Adedi
Nahiv ilmi ve usûlü	78
Nahiv mecmuaları	42
Sarf ilmi	22
Sarf mecmuaları	19
Sözlükler	14
Belâgat, meânî, beyan, bedî ilimleri, edebiyat	40
Kur'ân-ı Kerim	4

Tecvid ve kıraet	18
Kur'an ilimleri	7
Tefsirler	122
Hadis ilmi ve usûlü	80
Hadis mecmuaları	5
Fıkıh ve usûlü	209
Fıkıh mecmuaları	19
Akaid ve kelâm	41
Kelâm mecmuaları	2
Tasavvuf, tarikat, mev'ıza, irşad, dua	54
Tasavvuf, mev'ıza, dua mecmuaları	3
Tarih, siyer, tabakat	22
Felsefe	4
Felsefe mecmuaları	3
Mantık	30
Mantık mecmuaları	15
Adab-ı münazara, cedel, adab-ı ta'lim ve teallüm	2
Matematik, geometri, tıp astronomi, astroloji	9
Matematik mecmuaları	3
Karışık mecmualar	108
OSMANLICA YAZMALAR	56
FARŞÇA YAZMALAR	20

(915) + (238) : 1153

YAZMA KİT. + MEC.: TOPLAM

Bu yazmalar, umumiyetle, bazı muhtasarlar üzerine yapılmış şerh, haşiye, ta'lik, i'rap ve ihtisar tarzında olup Osmanlı döneminin ilmi karakterini yansıtmaktadırlar. Bununla beraber, aralarında kıymetli yazmalar da mevcuttur.

SAMSUN ONDOKUZMAYIS KÜTÜPHANESİ YAZMALARI

MECMUA (tü'r-resâil) LAR :

Bu yazmalar içinde, özellikle MECMUA (tü'r-resâil) tarzında olanlar önemlidir. Çünkü, kütüphane görevlilerinin genelde Arapça bilmediği için, ya da gözlerinden kaçtığı için, mecmuaların içerdiği risalelerin tam tesbit edilemediği, tesbit edilenlerin bir çoğunun da yanlış olduğu görülmektedir. Bu yanlış kayıtların araştırmacıları yanıltması daima mümkündür. Bu nedenle, araştırmacıların bu mecmuaları dikkat ve titizlikle taramaları bir zarurettir. Belki de bu bize, henüz su yüzüne çıkmamış olan, böyle mecmuaların risaleleri arasında sıkışıp kalmış olan mühim muhtasar ve kaynakların ortaya çıkmasına imkân verecektir.

Bu mecmuaları, muhtevalarına göre şöylece gruplandırabiliriz:

1- Bir müellifin muhtelif konulardaki risalelerini toplayan mecmualar. Şu örneklerde olduğu gibi:

a) Resâilü'bn Kemâl (Paşa Ahmed b.Süleyman (940/1514):

Bu mecmua, kütüphanede 303 numarada kayıtlı olup 120 varaktır ve 26 risaleden meydana gelmiştir.

b) Resâilü's-Süyûti (Celâleddin Abdurrahman (911/1485):

Bu mecmuadan, iki nüsha mevcuttur. 245 ve 970 numaralarda kayıtlı olup 51 muhtelif risâleden meydana gelmiştir.

c) Resâilü'bni'n-Nüceym (Zeynülabidin Ömer b. İbrahim (970/1544), kütüphanede 182 numarada kayıtlıdır.

2- Muhtelif müelliflere ait değişik konulardaki risâleleri cemedan mecmualar: Mecmuaların çoğu bu türdendir. Genelde bu mecmuaların risâleleri, alet ilimleri diyebileceğimiz, sarf, nahiv, mantık, aruz, tartışma usûlü (cedel, âdâb-ı münazara, âdâbü'l-bahs), belâgat, maâni, beyân, bedî ile ilgili muhtasarlar ve bunların şerh, haşiye ve taliklerinden oluşur. Bunlara örnek olarak, 110, 536 ve 804 no'lu mecmuaları verebiliriz.

3- Aynı konuya dair muhtelif müelliflere ait risaleleri toplayan mecmualar: Bunlar da, genellikle, bir muhtasarın şerh, haşiye, talik ve irabı'na ilişkin olan kitapçıkları birleştirir. Bazan da, sarf cümlesi, nahiv cümlesi, mantık, cede, âdâb cümlesi tarzında birleşirler. Bunlar için de, 4, 96, 97, 122, 469, 649, 659 numaralarda kayıtlı mecmuaları örnek verebiliriz.

4- Nadir olarak da, Arapça, Farsça ve Osmanlıca gibi muhtelif

dillerdeki risâleleri toplayan mecmualar görülmüştür. Örnek olarak, 256, 348, 458, 521 numaralarda kayıtlı mecmuaları verebiliriz.

5- Birkaç risale ya da muhtasarı birleştiren küçük hacimli mecmualar. 31 ve 302... numaralarda kayıtlı mecmualar gibi.

6- Hacimli mecmualar: Bunların bazılarında risâle sayısı yirmi-yi aşar. 804 kayıt no'lu mecmua gibi.

MECMUALARA ÖRNEK :

15 x 22 (12 x19) cm. ölçülere sahip olan, 319 varaklık ve 804 kayıt numaralı mecmua, şu risâlelerden meydana gelmiştir:

- 1- Muhammed es-Sûbucavî, Risâle fi alâkâti'l-mecaz.
- 2- Necmeddin Ömer el-Kazvinî el-Kâtibî (693/1293), eş-Şemsiye fi'l-mantık.
- 3- Molla Hüsrev Muhammed (885/1480), Mirkâtü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl.
- 4- Azudüddin el-îcî (765/1363), el-Akâidü'l-Azudiyye.
- 5- el-Esmâü'l-Husnâ, müellifi tesbit edilemedi.
- 6- Siracüddin es-Secâvendî (596/1199), es-Sirâciyye fi'l-ferâiz.
- 7- Saçaklızâde Muhammed el-Mar'aşî, Adabü'l-Münazara.
- 8- Ebulkâsim el-Leysi es-Semarkandî (888/1483), Risâletü'l-Istiâre (: Ferâidü'l-Fevâid li-tahkiki maâni'l-istiâre).
- 9- eş-Süyûtî (911/1505), Mülâhhasu Telhîsi'l-Miftâh. (Miftâhu'l-ulûm, Ebû Ya'kûb Yûsuf es-Sekkâkî (626/1228)'nin, bunun üzerine yapılan et-Telhîs te, Celâlüddin Muhammed el-Hatîb el-Kazvinî (739/1383)'nindir).
- 10- Nahiv ile ilgili ibir risâle, müellifi tesbit edilemedi.
- 11- Ebû Muhammed Ebulceyş Abdullah el-Ensari el-Endelûsî (539/1144), Arûzü'l-Endelûsî.
- 12- Ibnü'l-Hâcib (646/1248), eş-Şâfiye fi's-sarf.
- 13- es-Seyyid eş-Şerîf Ali el-Cürcânî (816/1413), el-Velediyye fi'l-mantık.
- 14- Manzum bir aruz risalesi
- 15- Calâlüddin Muhammed el-Kazvinî (739/1383), Telhîsü'l-Miftâh.
- 16- Saçaklızade Muhammed el-Mar'aşî (1150/1737), Tahrîru'l-

Kavânîni'l-Mütedâvile fi İlmî'l-münazara.

17- Kıyas hakkında bir risâle.

18- Esîruddin Mufazzal el-Ebherî (663/1264), İsâğûcî fi'l-mantık.

19- Husâm (uddîn Hasan el-) Kâtî (760/1358), Şerhu İsâğûcî.

20- Molla Fenârî Şemsüddin Muhammed (934/1527), Şerhu İsâğûcî.

21- Kul Ahmed b. Muhammed b.Hızır, Hâşîye alâ şerhi'l-Fenârî li-İsâğûcî.

Görüldüğü gibi, bu mecmua 21 risâleden meydana gelmiş olup, sarf, nahiv, belâgat, aruz, mantık, âdâb-ı münâzara gibi alet ilimlerine dair muhtelif risaleleri; fıkıh ve usûlü, akaid ve kelâma ilişkin bazı muhtasarları cem etmiştir.

İKİ YAZMA ÖRNEĞİ :

1. ÖRNEK :

el-İsferâinî Tâcüddin Muhammed b.Muhammedl (Tâcülfâzıl) (684/1285);

ZAV'Ü'L,MISBAH :

İmam Nâsıruddin b. Abdisseyyid el-Mutarrızî /610/1214)'nin, oğlu için telif etmiş olduğu el-Mısbâh fi'n-nahv adlı eserin şerhidir. Bu da aynı şârihin daha geniş şerhi olan el-Miftâh'ının kendisi tarafın-
dan yapılmış bir özet şerhtir. Bu şerh, Kemâleddin Müderris tarafın-
dan Türkçe'ye çevrilmiştir. Asıl metin olan el-Mısbah, beş bölümdür:

1. Bölüm: Nahiv İstılâhları
2. Bölüm: Kıyâsî olan lâfzî âmiller
3. Bölüm: Samâî olan lâfzî âmiller
4. Bölüm: Manevî âmiller
5. Bölüm: Arapça dilbilgisi ile ilgili muhtelif fasıllar.

Yazma, kütüphanede 830 numarada kayıtlı olup 25 x 17 cm dış ve (14 x 9.5) cm. iç ölçülere sahiptir. Cildi: Arkası siyah meşinle kaplı, yıpranmış karton cilt. Varak: aharsız, filigransız, kalın ve beyaz 116 varak. Yazı: Kısmen haşiyeli, mühim harekeli, noktalı ta'lik yollu yazı. Her sayfasında 13 satır bulunmaktadır. Kısmen sanatlı-büyükçe ve surh'la yazılmış KAVLÜHU () ler ile şerh başları belirlenmiştir.

Eser, 793/1390 tarihinde Abdürrezzak b. Muhammed el-Kirdâbî tarafından istinsah edilmiştir.

Baş tarafı :

2. ÖRNEK :

İBNÜ'L-HEREVÎ Necmeddin Ömer
el-HARUNİYYE fi't-tasrîf

Müellif, bu eserini, sahib-i divan Şemseddin Muhammed el-Cüveynî'nin oğulları Bahâüddin Muhammed (sahib-i divan) ile (Veliyyüddin) HARUN'un çocukları için telif etmiştir. Eser, altı bölümden oluşmaktadır:

1. Bölüm: Sarf ıstılâhları
2. Bölüm: Fiil kalıpları
3. Bölüm: Fiil çekim örnekleri
4. Bölüm: Hazif meselesi
5. Bölüm: Bazı sarf müşkillerinin çözümleri
6. Bölüm: Örneklerin anlam ve izahları

Yazma, kütüphanede 71 numarada kayıtlı olup 18 x 13,7 cm. dış ve (10,5 x 8,5) cm. iç ölçülere sahiptir. Cildi: Arkası siyah meşinle kaplanmış, şirazesi dağılmış karton cilt. Varak: Aharsız, filigransız, kalın ve koyu krem renginde 30 varak. Yazı: Harekeli, noktalı nesih hattı. Her sayfada 9 satır bulunmakatdır. Marjlarda ve satır aralarında bazı not (haşiye)lara raslanır. Bölüm başlıkları büyükçe ve surh ile yazılmıştır.

Eser, 846/1442 tarihinde, Ahmed b. el-Mübarek el-Hanefi tarafından istinsah edilmiştir.

Baş tarafı: ...

DİĞER BAZI MÜHİM YAZMALAR :

1- İbnü'l-Hâcib (646/1249), el-İzah (ez-Zemahşerî (538/1143)'nin el-Mufassal fi ilmi'n-nahv adlı eserinin şerhi olup) 910 numarada kayıtlıdır.

2- Muzhiruddin eş-Şerif er-Razî (659/1261), el-Mükemmel fi şerhi'l-Mufassal. 529 ve 835 numaralarda kayıtlı iki nüshası vardır.

3- Cemalüddin Ebû Muhammed Hüseyin b. Bedr b. Ayaz (İyas) b.

SAMSUN ONDOKUZMAYIS KÜTÜPHANESİ YAZMALARİ

Abdillahi (el-Bağdadî (681/1282), el-Mahsûl fi şerhi'l-Füsûl. (Yahya b. (Abd) el-Mu'tî en-Nahvî el-Cezâirî (628/1230)nin el-Füsulü'l-Hamsûn adlı nahiv muhtasarına şerhtir.) Kütüphanede 1367 numarada kayıtlıdır.

4- Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ali el-Mekkûdi el-Mutarrizî (801/1398), Takribü'l-Medârik fi şerhi Elfiyyeti'bn Mâlik (672/1273). 540 numarada kayıtlıdır.

5- Nokrakâr Cemâlüddin en-Nisâbûri (776/1374), el-Ubâb fi şerhi Lübbi'l-Elbâb li-Tâcîlfâzıl Muhammed el-İsferâinî (685/1285). Kayıt no'su: 5464'dır.

6- er-Razî el-Esterâbâdî (686/1287), Şerhu Şâfiye fi's-sarf li'bnî'l-Hâcib. 689 numarada kayıtlıdır.

7- ez-Zemahşeri (538/1143). el-Efâl fi fenni'l-Lüğa.

8- Ömer b. Muhammed b. el-Halil es-Sükûnî (707/1307), Kitâbü't-Temyiz li-mâ evde'ahü'z-Zemahşeri mine'l-i'tizâl fi'l-Kitabi'l-Aziz. Kayıt no: 772

9- Ali b.Hüsamiddîn Abdülmelik b.Kâzihân el-Hindî (975/1567), Menhecü'l-Ummâl fi Süneni'l-akvâl ve'l-Efâl. K.no: 520

10- Osman b.Ya'kûb el-Kemâhî (1166/1752), Şerhu Müsnedi'l-İmam el-A'zam Ebî Hanife (150/767), K.no: 1010

11- Ebû Nasr Ahmed b.Muhammed el-ATTABİ el-Buharî (538/1143), Şerhü'l-CAMİ'İl-KEBİR li'l-İmam Muhammed b.Hasan eş-Şeybânî (189/804). iki cilt olup toplam 319 varaktır. K.no: 989.